

De architectuur van ons onderwijs

Door Wouter Modderkolk

Waar ter wereld je ook bent, je herkent de vrijescholen. Van de afgeronde hoekjes van de meubels tot de geur in de lokalen en de periodeschriften: een feest van herkenning. Maar ook het leerplan is met zorg ontworpen, passend bij de ontwikkelingsfase van de leerling. Overal ter wereld is volgens dezelfde ontwerpprincipes en vanuit dezelfde intentie de lesstof ingezet om de ontwikkeling van de leerling te dienen. Je zou kunnen zeggen dat het 19e eeuwse ontwerp-principe is gebruikt als uitgangspunt voor het onderwijsontwerp op de vrijescholen:

“Vorm volgt functie”

Louis Sullivan, architect (1856 – 1924)

Onderzoeker Akke Faling onderzocht binnen het lectoraat Waarde(n) van Vrijeschoolonderwijs hoe het oud-vrijeschool-leerlingen vergaat in hun leven na de vrijeschool en hoe zij terugkijken op hun schooltijd. Zij geven aan dat de manier waarop het onderwijs was ingericht, met de afwisseling tussen hoofd, hart en handen, hen stimuleerde om vooral ‘zelf’ na te denken in plaats van het kopiëren van de mening van een ander. Met name het periodeonderwijs is een vorm die door veel (oud-)leerlingen gewaardeerd wordt. Frans Lutters heeft een aantal jaar geleden binnen het lectoraat een prachtige publicatie geschreven over de kracht van ons periodeonderwijs. Steeds meer niet-vrijescholen kijken naar hoe wij ons periodeonderwijs inrichten en nemen elementen daarvan over. De inrichting, zowel het curriculum, de pedagogische uitgangspunten, als de fysieke omgeving, zijn op vrijescholen in heel de wereld met zorg vormgegeven.

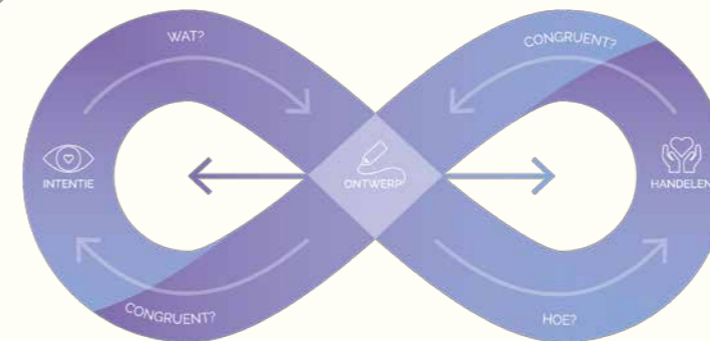
Toch heeft de coronapandemie ons geleerd dat we in het onderwijs steeds flexibeler moeten zijn met de vorm van ons onderwijs. Ineens werden we gedwongen om zaken die zo vanzelfsprekend waren los te laten en om via een scherm onderwijs te verzorgen. Maar niet alleen dat, de maatschappij vraagt van het onderwijs andere zaken dan zo’n twintig of zelfs honderd jaar geleden. Hoe passen wij ons aan? Hoe blijven we trouw aan onze intentie en zorgen we ervoor dat we een vrijeschool blijven? Hoe zorgen we dat we niet krampachtig bepaalde vormen blijven vasthouden?

Werk van twaalfde klassers tijdens de architectuurperiode van de Adriaan Holst School in Bergen

In beide voorbeelden, rondom cijfers en afstandsonderwijs, kun je zien hoe belangrijk het is om steeds je af te vragen of het ontwerp dat we kiezen wel leidt tot het handelen dat in lijn is met onze intentie. Want cijfers zijn nooit een doel, de ontwikkeling van de leerling is het doel. Muziektheorie leren is niet het doel van muziekonderwijs. Het samen stilstaan en het stellen van de vraag of handelen congruent is met de intentie is dus van belang om waarde(n)vol onderwijs te kunnen bieden. Omdat dit proces geen lineair proces is, maar een continu proces zou je dit kunnen weergeven in een lemniscaat. Zie hieronder:

Figuur 1: Handelen in lijn met je intentie (Mayo & Modderkolk, 2020)

Het onderwijsontwerp wordt doorgaans op scholen door de schoolleiding, in samenspraak met de leraren en ouders bepaald. Op Vrijescholen in Nederland zijn formele leiders een relatief recent fenomeen. Van oudsher gaven de leraren met elkaar leiding aan de school. Traditiegetrouw vergaderden alle leraren op donderdagmiddag en avond tijdens de zogenaamde pedagogische vergadering. Soms tot laat in de avond zaten de leraren op school om besluiten te nemen over het onderwijs, een 'lastige' leerling of over bijvoorbeeld over de kleur van de nieuwe gordijnen in de grote zaal. Met de groei van de vrijescholen, de toename van het aantal deeltijdbanen, maar ook door eisen vanuit de overheid is er binnen de vrijescholen een school- en teamleiding gekomen. De taken van de leiding zijn in de loop der tijd uitgebreid, maar nog altijd proberen we deze formele leiderschapslaag klein te houden. Samen de school dragen zoals vroeger blijft namelijk van groot belang om goed vrijeschoolonderwijs te kunnen geven. Alle leidinggevendenden op de Stichtse staan ook voor de klas zodat er geen vervreemding plaatsvindt van datgeen er in onze klassen gebeurt. Uitgangspunt bij onze inrichting van de leiderschapsstructuur is dat wij congruent willen zijn op alle lagen. Waar we de leerling autonomie, verbinding met de ander en een gevoel van competentie willen laten ervaren, zo is dit ook belangrijk voor alle medewerkers van de school.

Dit onderzoek zal erop gericht zijn om alle lagen van organisatie en inrichting van ons onderwijs van bovenstaande lemniscaat verder uit te werken en om met elkaar te onderzoeken welke ontwerpen werken en welke aangepast kunnen worden om uiteindelijk de leerling de beste ontwikkelingsmogelijkheden te kunnen bieden.

De praktijkvraag die ten grondslag ligt aan dit onderzoek luidt dan ook: 'Wat vraagt het van onze leiders om ons handelen en onze intentie op één lijn te brengen? En welke ontwerpen passen daarbij?' In dit onderzoek is ervoor gekozen om te kijken naar de rol van de formele leiders in een school. Natuurlijk staat buiten kijf dat onderwijs niet gemaakt wordt door een schoolleider, maar door leerlingen, leraren, het ondersteunend personeel en op afstand ook de ouders. Een schoolleider heeft echter een cruciale rol in het proces van het bewaken van de intentie en het initiëren van het gesprek over ontwerp en handelen in relatie tot die intentie.

Wil je meer lezen over dit onderzoek en de onderzoeken die al door het lectoraat Waarde(n) van Vrijeschoolonderwijs zijn gedaan, bezoek dan de website: <https://www.hsleiden.nl/waarden-van-vrijeschool-onderwijs>. Daar vind je ook een link naar een podcastserie die gemaakt wordt vanuit het lectoraat.

Meer lezen over de onderzoeken van Wouter?
<https://woutermodderkolk.nl> Heb je ideeën, zienswijzen of suggesties voor het onderzoek van Wouter?
 Neem dan gerust contact op modderkolk.w@hsleiden.nl

Voorbeeld 1:

Wanneer je vooral cijfers belangrijk maakt in het onderwijs dan zal een leraar, leerling en ouder daar vooral naar kijken. Een Vlaamse hoogleraar, professor Standaert, stelt dat cijfers een vorm van communicatie zijn die woorden overbodig lijken te maken. Het lijkt erop dat het denken stopt zodra er een cijfer gepresenteerd wordt. Gevolg is dat niet-meetbare, minstens zo belangrijke, aspecten van de ontwikkeling ondergesneeuwd raken. Juist binnen het vrijeschoolonderwijs willen we aandacht schenken aan de meetbare, maar ook de niet-meetbare kanten van de ontwikkeling. Op de Stichtse ervoeren we dat ook bij ons de focus op cijfers ertoe leidde dat ons handelen werd weggedreven van onze intentie. Op onze website beschrijven wij wat wij doen om handelen en intentie dichterbij elkaar te brengen als het gaat om toetsing en beoordeling.

Voorbeeld 2:

Wanneer we door afstandsonderwijs onze kunst en ambachtvakken (zoals muziek, beeldend, handvaardigheid) niet meer kunnen geven gaan we dan online theorie geven over muziek, kunstenaars en houtsoorten? In het begin werd er op vrijescholen in Nederland veel theorieles gegeven, maar op een gegeven moment vroegen we ons af of online theorieles wel past bij de intentie van het kunst- en ambachtsonderwijs. Gevolg: we hebben leerlingen weggestuurd van het computerscherm en hebben ze opdrachten gegeven om uit het hoofd te gaan. Hiermee hebben we ons ontwerp (de vorm) van ons onderwijs aangepast aan de intentie.

De komende jaren gaat Wouter Modderkolk, in samenwerking met de Erasmus Universiteit en het lectoraat Waarde(n) van Vrijeschoolonderwijs (onderdeel van de Hogeschool Leiden) promotieonderzoek doen naar welke vormen dienend zijn aan de intenties van ons onderwijs en welke in de weg zitten. Dit op zowel het niveau van het handelen in de klas, als het handelen tussen leraren onderling, het handelen vanuit bestuur/leiding naar leraren, het handelen van de overheid naar de scholen en handelen van school naar de ouders. Kortom, op alle lagen van het onderwijs zal er gekeken worden of er congruent met de intentie van het onderwijs gehandeld wordt. Om te kunnen bestuderen waarom intentie en het handelen niet meer op één lijn liggen, of juist wel, is het nodig om te kijken naar de manier waarop het onderwijs is ingericht: het onderwijsontwerp. Je zou het ook de architectuur van het onderwijs kunnen noemen. Hoe het onderwijs is ontworpen bepaalt namelijk in grote lijnen het handelen in de richting van de leerling. Dit kan gaan over de uiterlijke vormen, het rooster, maar ook over de manier waarop leraren tijdens voortgangvergaderingen spreken over leerlingen of de inrichting van het Programma van Toetsing en Afsluiting.

Een paar voorbeelden om dit verduidelijken.